

FRANSUZ EKZISTENSIALIZMINING VUJUDGA KELISHIDAGI IJTIMOY-FALSAFIY MUHIT

*Djurayev G'olib Abdurasulovich, "ALFRAGANUS
UNIVERSITY" nodavlat oliy ta'lim tashkiloti o'qituvchisi,
TDSHU mustaqil tadqiqotchisi*

SOCIAL-PHILOSOPHICAL ENVIRONMENT IN THE EMERGENCE OF FRENCH EXISTENTIALISM

*Djurayev Golib Abdurasulovich, teacher at the non-
governmental higher educational organization "ALFRAGANUS
UNIVERSITY", independent researcher at Tashkent State
University of Oriental Studies*

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ СРЕДА В ВОЗНИКНОВЕНИИ ФРАНЦУЗСКОГО ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА

*Джураев Галиб Абдурасулович, преподаватель
негосударственного высшего образовательного учреждения
"ALFRAGANUS UNIVERSITY", независимый исследователь
Ташкентского государственного университета
востоковедения*

<https://orcid.org/0009-0008-3136-4372>

e-mail:
jorayev2144@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy falsafiy tafakkur shakllaridan biri bo'lgan ekzistensializmning jahon falsafasida o'z o'rniga ega bo'lgan fransuz ekzistensializmining vujudga kelishidagi tarixiy, ijtimoiy va falsafiy muhitning ayrim jihatlari ko'rib chiqiladi. Unda fransuz ekzistensializmining vujudga kelishida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropa intellektuallarining ekzistensial falsafaning mavzularida keltirgan fikrlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: ekzistensializm, Kerkegor, Nitsshe, Migel de Unamuno, Gabriel Marsel, fenomenologiya, Gusserl, fransuz ekzistensializmi.

Abstract: The article examines some aspects of the historical, social and philosophical environment in which French existentialism, one of the forms of modern philosophical thought, emerged and took its place in world philosophy. The article analyzes the ideas of European intellectuals on existential philosophy in the late 19th and early 20th centuries, during the formation of French existentialism.

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые аспекты исторической, социальной и философской среды, в которой возник и занял свое место в мировой философии французский экзистенциализм — одна из форм современной философской мысли. В статье анализируются идеи европейских интеллектуалов по вопросам экзистенциальной философии в конце XIX — начале XX вв., в период становления французского экзистенциализма.

Ключевые слова: экзистенциализм, Кьеркегор, Ницше, Мигель де Унамуну, Габриэль Марсель, феноменология, Гуссерль, французский экзистенциализм.

Key words: existentialism, Kierkegaard, Nietzsche, Miguel de Unamuno, Gabriel Marcel, phenomenology, Husserl, French existentialism.

KIRISH. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropadagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarning bevosita ishtirokchisi bo'lgan inson tafakkurida, uning his-tuyg'ularida kechgan o'y-xayollar endi an'anaviy turmush tarzi va hayotning mazmunini o'zgacha tasvirlashi aniq edi. Ikki jahon urushining sodir bo'lishi ham aslida shu muhitning hosilasi bo'lgan inson va uning hayotdan qidirgan ma'nosi oqibatidir. Bu davrning guvohi bo'lgan bir qator fransuz ziyolilari og'ir turmush tarzini o'z tanalarida his etishdi va atrofdagi voqelikni kuchli ta'siri ostida konservatorlarga qarshi yangi ijtimoiy-falsafiy oqim sifatida birlashishdi. Ularning muddaosi inson erkinligi, neogumanistik bo'lsa-da chuqur falsafiy tamoyili haqiqiylik bo'lganligining guvohi bo'lish mumkin.

ADABIYOTLAR

TAHLILI.

Ekzistensializm falsafasi XX asr boshlarida G'arbiy Yevropaning eng yirik mamlakatlari hisoblangan Germaniya va Fransiyaning ilg'or ilmiy-falsafiy muhitida vujudga keldi. Birinchi Jahon urushidan so'ng ijtimoiy-siyosiy sharoitlar ancha murakkab edi. Bunday sharoitda, albatta, yangi falsafiy tafakkur, g'oyalarning shakllanishi va ularning yangi falsafiy harakatga aylanishi aniq edi. Fenomenologiya, Pragmatizm, postpozitivizm kabi ekzistensializm falsafasi ham aynan shu harakatlardan biri bo'ldi. Lekin bu falsafa, albatta, bo'shliqda paydo bo'lgani yo'q. Uning nazariy va g'oyaviy asoslari S.Kyerkegor va A.Shopengauerning tushkunlik falsafasi, N.Berdyayevning romantik va mistik qarashlari, F.Nitsshe va V.Dilteyning "hayot falsafasi"dir. Badiiy adabiyotda ekzistensializmning shakllanishiga Kafka, Mark Avreliy, F.Dostoyevskiy, L.Tolstoylarning ijodi katta ta'sir ko'rsatdi [1]. Shartli ravishda bu oqimning namoyandalarini german, rus va fransuz ekzistensialistlariga ajratishimiz mumkin. Ammo ekzistensial tafakkur shakli tamoyillari asosida butun Yevropa, keyinroq Amerikada ham bir guruh ziyolilar falsafiy adabiyotda namoyon bo'ldi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Tadqiqotning uslubiy asoslarini obyektivlik, xolislik, sistemalilik, nazariy-deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, tarixiylik va mantiqiylik, germenevtik tahlil, qiyosiy tahlil tashkil etadi. Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, uning

xulosalaridan ijtimoiy-falsafiy tafakkurni kengaytirishda, mustaqil fikrni shakllantirishda, falsafa tarixiga, fransuz ekzistensializmiga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirishda foydalanish mumkin.

NATIJA VA TAHLILLAR. G'arb faylasuflarining e'tiroficha S.Kerkegor birinchi ekzistensialist hisoblanadi[2]. U har bir shaxs aql, jamiyat yoki diniy pravoslavlik emas – faqat hayotga ma'no berish va uni chin dildan yoki "haqiqiy" yashash vazifasini bajaradi, deb taklif qildi [3]. Kerkegor dindor bo'lsa-da ba'zan kreasionizmga qarshi mulohazalarda ayblandi.

Kerkegor va Nitsshe ekzistensialistik harakatning asoschilari hisoblangan birinchi faylasuflardan ikkitasi edi, ammo ularning ikkalasi ham "ekzistensializm" atamasini ishlatmagan. Ular XX asr ekzistensializmini qo'llab-quvvatlaganmi yoki yo'qmi, noma'lum. Ular fanning obyektiv haqiqatlariga emas, balki subyektiv inson tajribasiga ko'proq e'tibor qaratdilar. Ular o'zlarining e'tiroficha, inson hayotiy tajribasi va mutloq subyektivni chinakamiga obyektidan ajratib ko'rib chiqishdi. Paskal singari, ular ham odamlar hayotning ma'nosizligi bilan tinch kurashi va zerikishdan qutulish uchun chalg'itishdan foydalanishga qiziqdilar. Paskaldan farqli o'laroq, Kerkegor va Nitsshe ham erkin tanlov qilish rolini, xususan, asosiy qadriyatlar va e'tiqodlar bo'yicha va bunday tanlovlar tanlovchining tabiati va shaxsiyatini qanday o'zgartirishini ko'rib chiqdilar [4].

Kerkegorning e'tiqod ritserlari va Nitsshening super odamlari o'zlarining mavjudligi tabiatini belgilaydigan, erkinlikni namoyish etadigan odamlarning vakilidir [5]. Nitsshening ideallashtirilgan shaxsi o'z qadriyatlarini ixtiro qiladi va ular ostida ustunlik qiladigan atamalarni yaratadi. Bundan farqli o'laroq, Kerkegor, Hegeldagi mavhumlik darajasiga qarshi bo'lib, xristianlikka Nitsshe kabi deyarli dushman emas, taxallus orqali diniy haqiqatlarning (aniqrog'i, xristianlik) obyektiv aniqligi nafaqat imkonsiz, balki hatto mumkin emasligini ta'kidlaydi va mantiqiy paradokslarga asoslanadi. Shunga qaramay, u imon sakrashi inson uchun hayotning estetik va axloqiy qiymatidan yuqori bo'lgan va mavjudlikning yuqori bosqichiga erishish uchun mumkin bo'lgan vosita ekanligini

ta'kidlashda davom etadi. Kerkegor va Nitshe boshqa intellektual harakatlar, jumladan postmodernizm va psixoterapiyaning turli yo'nalishlari uchun ham kashshof bo'lgan. Kerkegor odamlar o'z tafakkuriga muvofiq yashashlari kerak, deb hisobladi.

“Twilight of the Idols” (“Сумерки идолов”) asarida Nitsshening his-tuyg'ulari “mavjudlik mohiyatdan oldin” g'oyasini aks ettiradi. U shunday deb yozadi: “Odamga hech kim o'z fazilatlarini bermaydi – na Xudo, na jamiyat, na ota-onasi va otabobolari, na o'zi... Insonning u yerda bo'lishi, falonchi bo'lishi uchun umuman javobgar emas, yoki uning bu sharoitda yoki bu muhitda mavjudligi uchun... Inson irodaning biron bir maxsus maqsadining ta'siri va oxiri emas ...” Bu nuqtayi nazarga ko'ra, Nitshe Xudoning mavjudligini rad etishi bilan bog'liq, u “dunyoni qutqarish” vositasi sifatida ko'radi. Xudoning mavjudligini rad etib, Nitshe, shuningdek, Xudo buyurgan narsaga ko'ra, odamlarning oldindan belgilangan maqsadi borligini da'vo qiladigan e'tiqodlarni ham rad etadi [6].

Nitshe “Twilight of the Idols” asarida to'rtta katta xatoni sanab o'tadi. Bular: “Sababni natija bilan chalkashtirib yuborish noto'g'ri tushunchadir”, “Yolg'on sababchilikning noto'g'riligi”, “Xayoliy sabablarning noto'g'riligi”, “Erkin iroda” to'g'risidagi noto'g'ri tushuncha”.

Ekzistensializm uchun muhim bo'lgan birinchi muhim adabiy-falsafiy asar muallifi Dostoyevskiy edi. Dostoyevskiyning “Yer ostidan eslatmalar” asarida jamiyatga moslasha olmaydigan va o'zi uchun yaratgan o'ziga xosliklaridan norozi odam tasvirlangan. Sartr o'zining egzistensializm haqidagi “Ekzistensializm – bu gumanizm” asarida Dostoyevskiyning “Aka-uka Karamazovlar” asarini egzistensial inqirozga misol qilib keltirgan. Dostoyevskiyning boshqa romanlarida ham egzistensializm falsafasida ko'tarilgan masalalar yoritilgan, shu bilan birga dunyoviy egzistensializmdan farq qiluvchi hikoyalar yo'nalishlari taqdim etilgan: masalan, “Jinoyat va jazo” asaridagi bosh qahramon Raskolnikov egzistensial inqirozni boshdan kechiradi, keyin esa Dostoyevskiy o'zi ilgari surgan xristian pravoslav dunyoqarashiga o'tadi.

XX asrning birinchi o'n yilliklarida bir qator faylasuflar va yozuvchilar egzistensialistik g'oyalarni tadqiq qildilar. Ispan faylasufi Migel de Unamuno ye Jugo 1913-yilda chop etilgan

“Hayotning fojiali tuyg'usi” kitobida [7] mavhum ratsionalizmdan farqli ravishda “go'sht va suyak” hayotiga urg'u bergan. U insonga bunday ta'rif beradi: “...bu go'sht va suyak odam, ba'zi bir faylasuflarga yoqadimi yoki yo'qmi, bir vaqtning o'zida barcha falsafaning subyektivi va oliy obyektidir”. Unamuno tizimli falsafani shaxsning imonga intilishi foydasiga rad etdi. U Migel de Servantesning “Don Kixot” romanidagi shu nomdagi qahramonga doimiy qiziqishi bilan ifodalangan izlanishning fojiali, hatto bema'ni tabiati tuyg'usini saqlab qoldi. Yozuvchi, shoir va dramaturg, shuningdek Salamanka universitetining falsafa professori Unamuno ekzistensialistik fantastika antologiyalarida to'plangan ruhoniyy e'tiqodning inqirozi haqida “San Manuel Bueno, shahid” nomli qisqacha hikoya yozgan. Boshqa ispan mutafakkiri Xose Ortega Gasset o'zining “Men menman va mening sharoitim” risolasida inson mavjudligi har doim uning hayotining aniq holatlari bilan birlashtirilgan individual shaxs sifatida belgilanishi kerak deb hisoblaydi.

Martin Buber o'zining asosiy falsafiy asarlarini nemis tilida yozgan va Berlin va Frankfurt universitetlarida o'qigan va dars bergan bo'lsa-da, u nemis falsafasining asosiy oqimidan ajralib turadi. 1878-yilda Vena shahrida yahudiy oilasida tug'ilgan, u yahudiy madaniyatining olimi bo'lgan va turli vaqtlarda sionizm va hasidizmga ishtirok etgan. 1938-yilda u doimiy yashash uchun Quddusga ko'chib o'tgan. Uning eng mashhur falsafiy asari 1923-yilda nashr etilgan “Men va sen” nomli qisqa kitobi edi. Buber uchun ilmiy ratsionalizm va mavhum falsafiy tafakkur tomonidan osonlikcha e'tibordan chetda qolgan inson mavjudligi asosiy haqiqatdir. Kitobning asosiy mavzularidan biri shundaki, inson hayoti o'z mazmunini munosabatlarda topadi. Buberning fikriga ko'ra, bizning barcha munosabatlarimiz oxir-oqibat bizni abadiy “Sen” bo'lgan Xudo bilan munosabatlarga olib keladi. Martin Buberning aytishicha, kimdir har safar “Sen” deganida, ular bilvosita Xudoga murojaat qilishadi. Odamlar Xudoga “Sen” yoki “Xudo” deb murojaat qilishlari mumkin. Buber ta'kidlaydiki: “Siz mavjud bo'lishingiz uchun Xudoga muhtojsiz va hayotingizning mazmuni bo'lishi uchun Xudo sizga kerak” [8].

Ikki rus faylasufi Lev Shestov va Nikolay Berdyayev Parijda inqilobdan keyingi surgun paytida egzistensialistik mutafakkir sifatida tanildi. Shestov

1905-yilda o'zining "Hammasi mumkin" aforizmlari kitobida falsafada ratsionalizm va tizimlashtirishga hujum qilgan edi. Shestovning fan va falsafiy ratsionalizmga qarshi qo'zg'oloni ulkan ishtiyoq va favqulodda dialektik mahorat bilan olib borilgan isyoni uning ijodiga keng omma e'tiborini tortdi. Uning ratsionalistik metafizika va pozitivistik ilmfanning sinovdan o'tmagan taxminlariga qarshi fikrlari, shuningdek, inson ruhiyatidagi yagona, tushunarsiz va g'ayrioddiy narsalarning ajoyib va chuqur tahlillari hech bo'lmaganda bir nechta muhim shaxslarda chuqur taassurot qoldirdi. Fransiyada uning asarlari paydo bo'lgan davrda o'zlarining falsafiy dunyoqarashini rivojlantiriyotgan fransuz ekzistensialistik harakatiga ham ta'sir o'tkazdi. Masalan, Alber Kamyu shu munosabat bilan o'z ishining intensivligi va jamlangan kuchini ta'kidladi: "Shestov ... ajoyib asari davomida doimo bir xil haqiqatga intilib, eng qattiq tizim, eng universal ratsionalizm oxir-oqibat inson tafakkurining irratsionaliga qoqilib ketishini tinimsiz namoyish etadi. Aqlni qadrsizlantiradigan istehzoli faktlar yoki kulgili qarama-qarshiliklarning hech biri undan chetda qolmaydi"[9].

Berdyaev ruh olami bilan obyektning kundalik dunyosi o'rtasidagi tub farqni ko'rsatdi. Berdyaevning fikricha, inson erkinligi ruhiy sohada, sababiy bog'liqlik haqidagi ilmiy tushunchalardan mustaqil bo'lgan sohada ildiz otgan. Individual shaxs obyektiv dunyoda qanchalik yashasa, u haqiqiy ma'naviy erkinlikdan uzoqlashadi. "Inson"ni tabiatan talqin qilish kerak emas, balki Xudo qiyofasida yaratilgan mavjudot, erkin, ijodiy harakatlarning asoschisi sifatida tushunish kerak" [10], - deb biladi. U 1931-yilda ushbu mavzular bo'yicha "Inson taqdiri" nomli yirik asarini nashr ettirdi.

XX asr boshida Yevropa ilmiy, falsafiy, badiiy va diniy tafakkurida inson masalasi va uning hayoti mazmuni haqidagi bahs-munozarali vaziyatda muhokama maydonidagi xos mavzularni o'zida jamlagan yangi falsafiy tadqiqot shakli bo'lgan ekzistensializm vujudga keldi.

Ekzistensializm (fransuzcha: *L'existentialisme*) atamasi 1940-yillarning o'rtalarida fransuz katolik-xristian faylasufi Gabriel Marsel tomonidan kiritilgan[11]. G.Marsel bu atamani birinchi marta 1945-yilda bo'lib o'tgan kollokviumda Jan-Pol Sartrga nisbatan qo'llaganida, Sartr uni rad etdi [12]. Keyinroq Sartr o'z fikrini

o'zgartirdi va 1945-yil 29-oktabrda Parijdagi Maintenant klubida o'qigan ma'ruzasini "L'existentialisme est un humanisme (*Ekzistensializm - bu gumanizm*)" nomli qisqacha kitob sifatida nashr etilgan holda ekzistensializm yorlig'ini omma oldida qabul qildi va ekzistensializm tafakkurini ommalashtirishga yordam berdi. Marsel esa keyinchalik Kerkegorning "Taqdir tushunchasi to'g'risida" essesi ta'sirida *Neosokratik* foydasiga ekzistensializmni rad etdi. Ammo Sartrning e'tiroficha u diniy ekzistensialist hisoblanadi.

Ekzistensializm atamasi odatda 1940 va 1950-yillardagi Fransiyadagi faylasuflar Sartr, Simone de Bovuar, Moris Merlo-Ponti va Alber Kamyuning asarlari bilan bog'liq bo'lgan madaniy harakatga nisbatan qo'llanilsa-da, faylasuflar bu atamani Kerkegorga, ba'zan esa Sokratgacha uzaytiradilar. Biroq u ko'pincha Sartrning falsafiy qarashlari bilan birlashtiriladi.

Gabriel Marsel "ekzistensializm" atamasini yaratishdan ancha oldin o'zining "Mavjudlik va obyektivlik" (1925) va "*Metafizik jurnali*" (1927) nomli dastlabki esselarida fransuz auditoriyasiga muhim ekzistensialistik mavzularni taqdim etadi. Dramaturg va faylasuf Marsel o'zining falsafiy boshlang'ich nuqtasini metafizik begonalashuv holatida topdi: o'tkinchi hayotda mohiyatni izlayotgan inson. Marsel uchun uyg'unlikni "ikkinchi darajali aks ettirish" orqali izlash kerak edi, bu dunyoga "dialektik" emas, balki "dialogik" yondashuv, ya'ni, boshqa odamlarning va Xudoning "hozirligi" uchun ochiqdir. Shunchaki ular haqida "ma'lumot" emas. Marsel uchun bunday mavjudlik shunchaki u yerda bo'lishdan ko'proq narsani anglatadi (bir narsa boshqa narsaning mavjudligida bo'lishi mumkin); u "ekstravagant" (olijanoblik) mavjudligini va o'zini boshqasining ixtiyoriga qo'yishga tayyorligini anglatadi [13].

XX asrning 20-yillarida Fransiyada ekzistensializm shakllana boshlaydi. Shu qatorda Gabriel Marselning diniy ekzistensial falsafasi ham shular jumlasiga kiradi. XX asrning 40-yillarida turli turdagi ateistik ekzistensializm yo'nalishlari shakllana boshlaydi. Ularning yirik vakillari Jan Pol Sartr, Alber Kamyu, Merlo Ponti hisoblanadi. Ateistik ekzistensializm rasmiy universitet falsafasiga muqobil ta'limot bo'lib, unga qarshi isyon sifatida rivojlanadi. Ekzistensialistlar universitet falsafasini hayotdan ajralgan mavhum

ontologik va gnoseologik muammolarni hal qilishga diqqatini qaratganlikda ayblaydilar. Ularning ta'limotida kundalik tashvişlari bilan, iztiroblari bilan o'ralashgan insonning hayoti yo'qolib qolgan. Shuningdek, universitet falsafasi idealizmga berilganlikda, voqelik samoviy g'oyalarga qorishib ketganlikda, inson borlig'i ziddiyatlarini mantiqiy qonuniyatlarga bo'ysintirilganlikda ayblanadi. Ekzistensialistlar bu tanqidiy munosabatni rivojlantirib, mavhumlik bilan idealizmdan voz kechadilar. Ular o'z mulohazalarining asosiga konkret, istak va ehtirolarga ega bo'lgan real mavjud insonni qo'yadilar, inson o'z davrining mahsuli sifatida namoyon bo'ladi. Inson nafaqat fikrlaydi, balki u hayoti yo'lida paydo bo'lgan muammolarni yengib boradi, o'z omadsizliklaridan chuqur iztirobga tushadi. Bunda egzistensialistlarni inson hayotining fojivaviy, nizoli jihatlarini o'ziga jalb qiladi, bu esa qo'rquv, afsus, nadomat, chuqur qayg'u kabi salbiy tuyg'ular bilan bog'liq bo'ladi.

Fransiya XX asr birinchi choragida, birinchi jahon urushidan so'ng g'olib-mustamlakachi davlatlardan biri edi. Ana shu tarixiy voqealar egzistensial g'oyalarning rivojiga keng yo'l ochib berdi. 1029-1933-yillardagi dunyoviy iqtisodiy inqirozlar mamlakatni sarosimaga soldi, fashizmning tazyiqi, xalqning matonatli qarshiligi tufayli bartaraf qilindi. 1940-yilda Gitler Germaniyasining urushi, to'rt yillik okkupatsiya, urushdan keyingi qayta tiklanishlar, mustamlakachilikning barham topishi, Vyetnam va Jazoidagi urushlar, Fransiyaning uzoq davr ichida Amerikaning kamsituvchi diktaturasi ostida bo'lishi, 1958-yil may oyidagi fashistik putcha, IV Respublikaning yemirilishi, shaxsiy hokimiyat hukmronligi o'rnatilishi ko'pgina odamlarning yelkasiga fojivaviy vaziyatning og'ir yukini yukladi. Ana shu kayfiyat egzistensializm uchun mustahkam zamin yaratdi. Shuni ta'kidlash zarurki, zamondoshlarining fojivaviy dunyo hissiyatini ko'rib turgan egzistensialistlar inson hayotini qayta ko'rib chiqishga intildilar, unda yashash uchun quvvatni uyg'otishni istadilar, chiqib ketish yo'llarini izladilar.

XULOSA. XX asr 20-yillarining boshida Fransiya Gusserl fenomenologiyasi yoyila boshlaydi. Bunda Strasburg universiteti ilohiyot fakulteti katta rol o'ynadi. 1925-yilda J.Eren "Fenomenologiya va diniy falsafa" mavzusida dissertatsiyani himoya qildi, 1928-yilda

M.Shelerning "Tabiat va simpatiya shakllari" asari tarjima qilindi, Gusserl (1929) ikki marotaba fenomenologiya haqida ma'ruza o'qidi. Bularning hammasi fenomenologiyaga qiziqishni yanada orttirdi. Fenomenologiya turlicha talqin qilindi, bu esa egzistensial falsafaning asosiy uslubiga aylandi.

Shunday qilib, hozirda fenomenologiyani uslub sifatida qo'llamagan egzistensialistlarni topish mushkul. Shuningdek, fenomenologiya, tarix, sotsiologiya va adabiyotshunoslik sohalariga 30-yillardan fransuz egzistensializmi shakllanib rivojlana boshladi. Gabriel Marsel fransuz egzistensializmining yirik vakillaridan biri hisoblanadi. Marsel 40 yoshida katolik mazhabini qabul qiladi. Lekin 1950-yillarda Rim papasi egzistensializmi qoralagandan so'ng, o'z falsafasining "xristianlik egzistensializmi" degan nomidan voz kechadi, uni "neosokratchilik" yoki "xristiancha sokratchilik" deb ataydi. Lekin bunda u o'z ta'limotining g'oyalari umuman o'zgartirmaydi. Olim katolik mazhabini qabul qilgandan so'ng "egzistensializm" terminini qurbonlikka keltiradi, cherkov bilan nizoga borishni xohlamaydi.

XX asrning boshlarida dunyoda sodir bo'lgan fojealar fransuz ma'rifatparvarlarini qattiq iztirobga solganki, bu iztiroblarni fransuz egzistensializmi go'yoki himoya qilib chiqqanga o'xshaydi. Konservativizm va monopolistik kapitalizmga qarshi liberalistlar, anarxistlar va sotsialistlar o'z mafkuralarini yaratish yo'lida egzistensializmga duch kelishganini kuzatish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Усмонов, М., Каримов, Р. ва бошқалар. (2002). Янги ва энг янги давр Фарбий Европа фалсафаси. Тошкент, Шарқ. 336 б.
2. Marino, Gordon (2004). Basic Writing of Existensialism. Modern Library. Pp.ix,3.
3. Lowrie, Walter (1969). Kierkegaard's attack upon "Christendom". Princeton. pp. 37-40.
4. Luper, Steven.(2000), Existing. Mayfield Publishing, pp. 4-5, 11.
5. Nitsche, Fridrix. (2007), Zardo'sht tavallosi. Yangi asr avlodi. Toshkent. 346 b.
6. Nietzsche, Friedrich, Translated by Richard Polt. (1997). Twilight of the Idols. Hackett Publishing Company, Inc pp. 96.

7. Unamuno, Miguel de., translator, J.E. Crawford Fritch (2005). *Tragic Sense of Life.*, Dover Publications, INC. pp. 161
8. Buber, Martin, translate by Kaufman, Walter.(1970) *I and Thou*. Charles Scribner's Sons. New York. pp. 196.
9. Albert Camus, (1955).*The Myth of Sizifus*, Nyu York, Vintage Books (dastlab 1942 yilda Fransiyada Librairie Gallimard tomonidan nashr etilgan), 19-bet.
10. Breisach, Ernst.(1962). *Introduction to Modern Existentialism*, New York, pp. 173–76.
11. Cooper, D. E. (1990). *Existentialism: A Reconstruction*. Basil Blackwell. p. 1.
12. Ann Fulton, *Apostles of Sartre: Existentialism in America, 1945–1963*, Evanston, IL: Northwestern University Press, 1999, p. 12-13 & 18–19.
13. Makkarri, Jon.(1973). *Ekzistensializm.*, Pelikan,p. 110.
14. Abdurasulovich, D.G.O. (2023). *The Question of Moral Selection in French Ecclesialism*. *European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices*, 1(8), 42-44.
15. Djurayev, G. (2024). *Jan Pol Sartr ekzistensial falsafasi gumanizm sifatida*. *International scientific journal of Biruni*, 3(2), 81-94.
16. Djurayev, G. (2024). *Inson muammosi: ekzistensial absurd. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(26), 397-402.

